

نقش پلیس در تعارض میان رعایت حقوق شهروندی با قاعده نهی از منکر

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۶/۲۵

از صفحه ۱۳۷ تا ۱۵۶

سعید عطازاده^۱، علی جهانگیرپور^۲

چکیده

یکی از واجبات مورد تأکید در اسلام، قاعده نهی از منکر است که به عنوان یکی از فرایض بزرگ الهی شمرده می‌شود. از سوی دیگر، یکی از بارزترین مصداق‌های حقوق شهروندی، حریم خصوصی است که لزوم رعایت آن از موضوعات با اهمیت در قرآن و سنت اسلامی است و در آیات و احادیث متعدد بر وجوب احترام به آن امر شده است. امروزه پلیس مهم‌ترین نهاد رسمی اجرای نهی از منکر در جوامع مختلف است. در این میان، گاهی اجرای این فریضه توسط پلیس، مستلزم نادیده گرفتن وجوب احترام به حریم خصوصی شهروندان خواهد بود. گرچه، نهی از منکر قاعده‌ای فراگیر است؛ لیکن مسئولیت ذاتی پلیس نسبت به جمع قاعده نهی از منکر و رعایت حقوق شهروندی امری بدیهی و غیرقابل انکار است. از این رو، تبیین و بررسی مناسبات میان این دو امر براساس آیات قرآن و روایات و همچنین ادله موافقان و مخالفان ضروری می‌کند. روش انجام پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی، از نظر هدف، کاربردی و شیوه اجرا و گردآوری اطلاعات، اسنادی است. در این راستا، آیات و روایات مرتبط، همچنین ادله موافقان و مخالفان «جواز ورود به حریم خصوصی افراد شهروندان با هدف نهی از منکر» با روش مطالعه تطبیقی، جمع‌آوری و تفسیر شده است. یافته‌ها و بررسی آیات و روایات موجود در خصوص این دو موضوع و تبیین ادله موافقان و مخالفان نشان می‌دهد که در صورت تعارض میان نهی از منکر با حرمت ورود به حریم خصوصی افراد براساس دیدگاه غالب، تقدم رعایت حریم خصوصی بر نهی از منکر است و تنها به صورت استثنائی و به دلیل وجود مصلحت بزرگی همچون «حفظ نظام و اسلام» است که می‌توان در حد ضرورت و با رعایت شرایط و مراتب امر به معروف و نهی از منکر، اقدام به ورود به حریم خصوصی شهروندان کرد.

کلید واژه‌ها: حقوق شهروندی، نهی از منکر، حفظ اسلام، حفظ نظام اسلامی، ناجا.

استناد: عطازاده، سعید و جهانگیرپور، علی (بهار ۱۳۹۷). نقش پلیس در تعارض میان رعایت حقوق شهروندی با قاعده نهی از منکر. فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۳(۴۹)، صص ۱۵۶-۱۳۷.

۱. استادیار حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه علوم انتظامی امین، نویسنده مسئول: saeidbahjat@yahoo.com
۲. عضو هیئت علمی و دانشجوی دکتری جرم‌یابی دانشگاه علوم انتظامی امین. ali_jahangirpour@yahoo.com

مقدمه

امر به معروف و نهی از منکر یکی از بزرگ‌ترین شعائر اسلام است که برپایی دیگر واجبات در جامعه اسلامی منوط به اجرای آن شده است. امر به معروف و نهی از منکر را می‌توان ضمن آنکه مبنای تشکیل حکومت و دولت دانست، می‌توان به عنوان یکی از سازوکارهای مبنایی حکومت اسلامی نیز محسوب کرد. تحقق و استمرار حکومت ارزش‌ها و اصول اسلامی و الهی در جامعه، مستلزم نظارت مؤمنان و حاکمان اسلامی بر اعمال و رفتار یکدیگر و نیز بر رفتار حاکمان است. در اندیشه اسلامی، فقیهان، علمای اخلاق، مفسران و غیره، همگی به تفصیل به این موضوع پرداخته‌اند، اما در وادی عمل، کمتر بر انجام آن توفیق حاصل شده است. شاید یکی از راه‌های احیا و استمرار این واجبات، ضرورت برپایی نظام و تشکیلات امر به معروف و نهی از منکر در جامعه باشد. در کشور ایران، یکی از نهادهایی که به‌طور رسمی و منظم عهده‌دار این مسئولیت است، نیروی انتظامی است. امروزه پلیس مهم‌ترین نهاد رسمی اجرای نهی از منکر در جوامع مختلف است. در این میان، گاهی اجرای این فریضه مهم توسط پلیس، مستلزم نادیده گرفتن وجوب احترام به حریم خصوصی شهروندان خواهد بود. گرچه نهی از منکر قاعده‌ای فراگیر است؛ لیکن مسئولیت ذاتی پلیس نسبت به جمع قاعده نهی از منکر و رعایت حقوق شهروندی امری بدیهی و غیر قابل انکار است. تحقق این نظام نیز خود مستلزم شناخت دقیق ابعاد و شرایط و مراتب نهی از منکر است. در واقع، عدم شناخت دقیق شرایط و ضوابط مقرر و نیز شناخت قلمرو و محدوده، از عوامل مهم بی‌توجهی به این فریضه الهی هستند. از همین رو، شناخت مناسبات امر به معروف و نهی از منکر با حقوق شهروندی و به‌طور خاص حریم خصوصی می‌تواند در اقدام به اجرای این فرایض مؤثر باشد.

بررسی حفظ حقوق شهروندی در اقدامات پلیسی و همچنین ضرورت توجه به فریضه امر به معروف و نهی از منکر موضوع پژوهش‌های مختلفی بوده است؛ لیکن تاکنون پژوهش مستقلی تحت عنوان نقش پلیس در تعارض میان رعایت حقوق شهروندی با قاعده نهی از منکر صورت نگرفته است. بسیج (۱۳۸۹) در تحقیقی به بررسی امر به معروف و نهی از منکر و حقوق شهروندی پرداخته و فریضه امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان یکی از مصادیق حقوق شهروندی برای اصلاح فرد و جامعه قلمداد کرده است و معتقد است که هنجارشکنی‌های اجتماعی امروز ناشی از نهادینه نشدن امر به معروف و

نهی از منکر در جامعه است که در تضاد با حقوق شهروندی است. خزانسی و مرادخانی (۱۳۹۴) در تحقیقی تحت عنوان «زمینه‌های حقوق شهروندی در قرآن»، به ارتباط حقوق شهروندی و فریضه امر به معروف و نهی از منکر پرداخته و حقوق شهروندی در اسلام را غیر قابل قیاس با غرب قلمداد کرده است. راعی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «حریم خصوصی و امر به معروف و نهی از منکر»، به این موضوع اشاره دارد، چنانچه فرد با رفتار و عمل خویش، حریم خود را بشکند و در نتیجه، حریم عمومی جریحه‌دار شود، وظیفه همگان اعمال حق الهی است که در واقع، خود نوعی حمایت جدی از حریم خصوصی است. بگدلی و علی‌اکبری بابوکانی (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی فقهی و حقوقی ورود دولت به حریم خصوصی پرداخته و خاطر نشان کرده‌اند، با بررسی ادله عقلی از جمله وجوب عقلی حفظ نظام، تقدم حریم عمومی بر حریم فردی در مقام تراحم، حرمت اختلال در نظام، وجوب برقراری عدالت در جامعه و همچنین با بررسی ادله نقلی فراوان، جواز ورود حکومت به حریم خصوصی قابل توجیه خواهد بود.

براساس آیات، روایات و قوانین موجود، حریم خصوصی افراد بسیار محترم شمرده است و آنگاه که میان نهی از منکر با حرمت ورود به حریم خصوصی افراد تعارض به وجود آید، رعایت حریم خصوصی افراد بر نهی از منکر مقدم است و تنها به صورت استثنائی و به دلیل وجود مصلحت بزرگی همچون «حفظ نظام و اسلام» است که می‌توان در حد ضرورت و با رعایت شرایط و مراتب مربوط به امر به معروف و نهی از منکر، اقدام به ورود به حریم خصوصی شهروندان کرد.

مفهوم حقوق شهروندی و حریم خصوصی و پلیس: واژه شهروند مرکب از دو کلمه «شهر» به معنای جامعه انسانی فرهنگ مند و «وند» به معنای عضو وابسته است. در یک جمع بندی، شهروندی سازه‌ای تلقی می‌شود که از پذیرش آگاهانه و دلیل مند، نسبت به عضویت در جمع حکایت می‌کند که بر مبنای توجیهات خردپسندی انجام گرفته باشد، قابلیت پذیرش بر جمع و شمارش در ردیف دیگران را نشان می‌دهد، از وجود واسطه متقابل میان فرد و دیگران در یک جامعه حکایت می‌کند و از وجود تعهدات دو جانبه میان فرد و جامعه خبر می‌دهد (شهبها و قلی خانی، ۱۳۹۰). این تعهد در دو جنبه مهم قابل طبقه بندی است: الف) حفظ، تقویت، به کارگیری، دفاع و پاسداری از اصول ارزشی و هنجارهای رسمیت یافته جامعه توسط شهروند و ب) در پناه گرفتن و امکان رشد و توسعه دادن به شهروند توسط جامعه. این تعهدها ممکن است مکتوب، مدون، بررسی

شده و اعلام شده یا سفااهی و نامکتوب بوده و از نسلی به نسل دیگر انتقال یابد (مدانلو، ۱۳۸۷). شهروندی به عنوان برآیندی از جامعه مدنی و نوعی تعامل دولت - ملت است. در این مفهوم، جامعه مدنی شبکه پیچیده‌ای از تشکل‌های داوطلبانه است که به گونه‌ای آزاد شکل می‌گیرد، مستقل از نهادهای رسمی دولتی عمل می‌کند و مستقلاً یا با عضویت در کارگزاری‌های دولتی عملاً جلوه‌گر می‌شود.

با در نظر گرفتن تعاریف و توضیحاتی که از شهروند ارائه شد، در خصوص مفهوم حقوق شهروندی تعاریف متعددی ذکر شده است که این مفهوم «بیانگر مختصات حقوق بنیادین افراد جامعه برای داشتن یک زندگی فردی و اجتماعی فعال در آن جامعه است» (غملمی، ۱۳۹۰، ص ۳۰۹). در تعریف دیگری، حقوق شهروندی، صرفاً به معنای داشتن حق نیست؛ بلکه باید آن را «حقوق و تکالیف مردم در قبال همدیگر و در برابر دولت حاکم دانست» (السان، ۱۳۸۵، ص ۵). همچنین، در نظر برخی نیز حقوق شهروندی، «حقوق ناشی از قانون اساسی هر کشوری است که بر اثر رابطه شهروندی یا اقامت افراد در کشور خاصی به آن‌ها اعطاء شده و مورد حمایت قانون اساسی قرار گرفته است» (آفنداک، ۱۳۸۵، ص ۵). همچنین، این حقوق به رابطه بین شخص و حکومت اطلاق می‌شود؛ به نحوی که شخص به واسطه اثبات وفاداری خود نسبت به حکومت، متقابلاً مستحق حمایت حکومت است.

در مجموع، هریک از تعاریف فوق، به نحوی سعی در بیان ماهیت اصلی این مفهوم دارد؛ ولی به تنهایی بیانگر مفهوم حقوق شهروندی نیست. در واقع، مفهوم شهروندی هنگامی عینیت می‌یابد که انسان به سبب عضویت ارادی در یک جامعه مدنی و پذیرفتن حقوق و تکالیفی که آن جامعه برای وی به رسمیت می‌شناسد، به وجود می‌آید. از این جهت، در حقوق شهروندی انسان به مثابه شهروند باید از حقوقی برخوردار باشد که ناظر به عضو شدن وی در جامعه است و در نتیجه، منافع، مصالح، اخلاق و سیاست‌ها و در یک کلام، عقل جمعی و عمومی است و دولت به مثابه شخصیتی حقوقی، اکنون محور ترسیم حقوق شهروندان و متعهد به محدودیت‌ها و مسئولیت‌هاست (جاوید، ۱۳۸۷، ص ۳۱) و این حقوق دوسویه دولت و شهروند که در وضعیت جمعی محقق می‌شود، به حقوق شهروندی مشهور است. یکی از بنیادی‌ترین مصادیق حقوق شهروندی، حق حریم خصوصی است که با شخصیت انسان، رابطه مستقیم و تنگاتنگی دارد. حق تنها بودن و با خود بودن، به وسیله دیگران مورد احترام قرار گرفتن، به دور از چشم و نگاه کنترل

کنندهٔ دیگران و رها از تجسس آن‌ها زیستن و آزادی و استقلال در تعیین حق سرنوشت خویش از جمله تعاریفی است که برای حریم خصوصی مطرح شده است (گایدو^۱، ۱۹۹۸). در تعریف دیگری، حریم خصوصی شامل آن دسته از تصمیم‌گیری‌های فردی است که اثری بر سایر متغیرهای اجتماعی از خود بر جای نگذارد؛ اما این تصمیمات چنانچه باعث تعرض به آزادی، اختیار و حق انتخاب بقیهٔ افراد جامعه شود، در تعریف حریم خصوصی نمی‌گنجد. برخی دیگر در تعریف آن گفته‌اند، حریم خصوصی اطلاعات شخصی هر فرد است که او مایل نیست دیگری از آن مطلع شود (رحمدل، ۱۳۸۴، ص ۱۲۱). به عبارت دیگر، به امری حریم خصوصی می‌گویند که فرد بتواند دسترسی به آن را در کنترل خود داشته باشد (صادقی، ۱۳۸۹؛ به نقل از منتظر قائم، ۱۳۸۸).

برای حریم خصوصی، تعاریف مختلفی ذکر شده است؛ تعدد و تکثر این تعاریف را می‌توان ناشی از نگاه‌های متفاوت به این مفهوم دانست. به علاوه، حریم خصوصی مقوله‌ای است که با فرهنگ، اقتصاد و سیاست جوامع عجین شده و بنابراین امری نسبی بوده و از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. با این وجود، در تعریف حریم خصوصی توجه به دو نکتهٔ الزامی است: نخست در حریم خصوصی، افراد حق دارند شخصاً برای خود تصمیم بگیرند و حریم خصوصی چیزی متعلق به شخصیت انسان است و دیگران در این مورد حقی ندارند؛ دوم در حریم خصوصی، اصل بر آن است که کسی حق مداخله ندارد و دخالت دیگران در آن حریم، نیازمند مجوز است. با عنایت به دو اصل یاد شده، باید گفت حق حریم خصوصی به عنوان یکی از مصادیق حقوق شهروندی به معنای اختیار تصمیم‌گیری و آزادی ارادهٔ انسان در همهٔ ابعاد زندگی خصوصی و مصون بودن شخص از دخالت دیگران در این حریم است. به موجب این حق، هرگونه تفتیش و تجسس دربارهٔ وضع جسمانی، احوال شخصی و سایر روش‌های مداخله در زندگی خصوصی افراد ممنوع و نیازمند تجویز قانون است. بنابراین، رفتاری که اثر آن از حریم خود فرد فراتر رفته و شامل سایرین شود، یقیناً از حوزهٔ مسائل شخصی خارج است. در این صورت، اگر نتایج رفتار برخلاف موازین شرعی یا عرف جامعه باشد، عکس‌العمل در مقابل آن، دخالت در امور شخصی نخواهد بود. در این حالت گفته می‌شود منفعت گروهی، از حریم خصوصی اهمیت بیشتری دارد (بهرامی، ۱۳۸۸، ص ۲۸).

1. Guido

برای حریم خصوصی سه قلمرو در نظر گرفته شده است: حریم خصوصی مربوط به اموال، مسکن، تمامیت جسمانی و معنوی، حریم خصوصی مربوط به اطلاعات و حریم خصوصی مربوط به ارتباطات (سراج، ۱۳۸۶؛ به نقل از منصور نژاد، ۱۳۹۰). حریم خصوصی اموال و اماکن، مربوط به حق اولیة افراد در مصون ماندن از تعرض و تجاوز دیگران به منازل و اماکن محصور به ایشان است. حریم جسمانی، حق افراد در مورد مصون ماندن از تعرض جسمانی و روانی و خصوصیات محرمانهٔ بدنی است. حریم خصوصی در کار، اسرار شغلی و تجاری فرد را در بر می‌گیرد. حریم اطلاعاتی، شامل حق افراد در جلوگیری از پردازش و انتشار داده‌های شخصی به جز در موارد مصرح قانونی است. حریم ارتباطی نیز مربوط به امنیت و مخفی ماندن اشکال و صور مراسلاتی و مخابراتی اشخاص است.

نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران (ناجا)، پلیس ایران است که در سال ۱۳۷۰ خورشیدی از ترکیب شدن شهربانی و ژاندارمری جمهوری اسلامی ایران و نیز کمیتهٔ انقلاب اسلامی به وجود آمد و در حال حاضر، اصلی‌ترین نهاد حفظ امنیت داخلی ایران است؛ اما در کنار این نیرو، نهادهای دیگری مانند بسیج و سپاه پاسداران نیز عملاً در کار امنیت اجتماعی دخیل هستند. در بند ۸ مادهٔ ۴ ق.ن.ا.ج.ا.ا، گاهی به صورت صریح (مثل بند ج) و گاهی به طور عام وظیفهٔ پلیس را نهی از منکر قرار داده است. گرچه در مواد دیگر نیز به این امر اشاره شده است؛ لیکن وضوح مادهٔ مزبور بیشتر است. در این ماده مقرر شده است: «انجام وظایفی که بر طبق قانون به عنوان ضابط قوهٔ قضائیه به عهدهٔ نیروی انتظامی محول است از قبیل الف) مبارزه با مواد مخدر؛ ب) مبارزه با قاچاق؛ ج) مبارزه با منکرات و فساد؛ د) پیشگیری از وقوع جرم؛ ه) کشف جرائم؛ و) بازرسی و تحقیق؛ ز) حفظ آثار و دلایل جرم؛ ح) دستگیری متهمان و مجرمان و جلوگیری از فرار و اختفای آن‌ها و ط) اجرا و ابلاغ احکام قضایی. بند ۸ این ماده، اهمیت پلیس در اجرای قاعدهٔ نهی از منکر را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، رعایت حقوق شهروندی از وظایف پلیس است. در این مقاله، نحوهٔ جمع بین این دو قاعده توسط عموم ضابطان به طور عام و پلیس به طور خاص بررسی می‌شود.

حریم خصوصی در قرآن و سنت

- **حریم خصوصی در قرآن:** حریم در اصل واژه‌ای عربی است و از ریشهٔ «حرم» است که به معنای منع و تشدید است (احمد ابن فارس بن زکریا، ۱۴۰۴؛ ذیل مادهٔ حرم) و خصوصی نیز در لغت به معنای مقابل عمومی، ویژه و اختصاصی است (دهخدا، ۱۳۷۳؛

ذیل ماده خصوصی) و در زبان عرب برای حکایت از این معنا، واژه «الخاصه» به کار می‌رود که آن نیز به معنای غیرعمومی و اختصاصی است (طریحی، ۱۳۹۵؛ ذیل ماده خصوصی).

خداوند در آیات بسیاری بر لزوم رعایت و احترام به حریم خصوصی اشخاص توصیه فرموده است. در قرآن آمده است: «... وَ لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهِ ... شایسته نیست که کسی از پشت دیوار و غیر مسیر مستقیم وارد خانه‌ها شوند». «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَ تَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ * فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَ إِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكى لَكُمْ وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ؛ ای اهل ایمان، هرگز به هیچ خانه‌ای مگر خانه خودتان و خانه ای که با صاحبش انس و الفت دارید، بدون اجازه و رخصت وارد نشوید و چون داخل شدید سلام کنید» و در آیه دیگر آمده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَ لَا تَجَسَّسُوا وَ لَا يَغْتَبِ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ...؛ ای اهل ایمان، از پندارها در حق یکدیگر اجتناب کنید که برخی از ظن‌ها و پندارها معصیت است. هرگز از حال درونی هم تجسس نکنید و یکدیگر را غیبت نکنید». تأکید بر پرهیز از تجسس در حریم خصوصی دیگران و اموری که افراد تمایل دارند آن را از دیگران پوشیده نگهدارند، از جمله موارد این آیه است. از این آیه و آیات مشابه استنباط می‌شود که معابر ورود مسلمانان به حریم خصوصی و شخصی دیگران بسیار محدودتر از آن چیزی است که در گفتمان‌های بشری تحت عنوان قانون به آن پرداخته شده است؛ زیرا قرآن کریم نقض کننده این امور را از دایره مسلمانان خارج می‌داند و برای آن‌ها عقوبت اخروی در نظر می‌گیرد.

خداوند در آیه دیگری بیان می‌دارد: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ؛ آن‌ها که دوست دارند در میان اهل ایمان منکری را اشاعه دهند، در دنیا و آخرت عذابی دردناک خواهند داشت و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید».

۱. بقره / ۱۸۹.

۲. حجرات / ۱۲.

۳. نور / ۱۹.

آیه فوق در تکمیل آیاتی آمده است که تجسس در امور دیگران را نهی کرده است؛ زیرا افراد اموری دارند که شخصی بوده و مایل نیستند، دیگران از آن اطلاع یابند. در آیاتی از قرآن، بر عدم تجسس در امور دیگران تأکید شده است. این آیه بیان می‌دارد، نه تنها تجسس در امور دیگران حرام بوده؛ بلکه نشر اطلاعات خصوصی و اشاعهٔ عیوب افراد نیز مورد نکوهش شدید خداوند است.

در آیات ۳۰ و ۳۱ سورهٔ نور نیز آمده است: «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ* وَ قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ...؛ رسول ما مردان مؤمن را بگو، چشم از ناروا ببوشند ... و زنان را نیز بگو چشم از نگاه ناروا ببوشانند و ...». این آیه نیز معرف حریم خصوصی جسمانی افراد است که با نگاهی تیزبینانه، نگاه ناروا را جایز ندانسته و آن را جزء حریم خصوصی افراد بر شمرده است. از این آیه، رعایت حریم خصوصی افراد در محیط کار و بین همکاران، زن و مرد نیز مستفاد می‌شود.

- حقوق شهروندی در روایات: امام علی (ع) در خطبهٔ ۵۳ به مالک اشتر فرمودند: «...عیب جویان را از خود دور کن؛ زیرا مردم عیوبی دارند که رهبر امت در پنهان نگهداشتن آن سزاوارتر است. پس مبدا آنچه بر تو پنهان است آشکار گردانی ... پس چندان که می‌توانی زشتی‌ها را ببوشان». در این خطبه، از ورود به حریم خصوصی افراد در هر حالت نهی شده و بیان شده که اساساً حکومت وظیفه‌ای نسبت به اصلاح عیوب پنهان مردم ندارد و داوری نسبت به رفتار مردم در حریم خصوصی‌شان بر عهدهٔ خداوند است. در خطبهٔ ۱۴۰ نهج‌البلاغه می‌فرمایند: «جرات بر عیب جویی از مردم، خود گناه بزرگ‌تری است؛ ای بندهٔ خدا در گفتن عیب کسی شتاب مکن، شاید خدایش او را بخشیده باشد». این خطبه نیز بر رعایت حریم خصوصی جسمانی و روانی افراد تأکید دارد.

از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است: «إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ؛ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَ لَا تَحَسَّسُوا وَ لَا تَجَسَّسُوا؛ از گمان بپرهیزید؛ زیرا گمان دروغ‌ترین سخن است و تجسس و کنجکاوی نکنید» (محمدی‌ری‌شهری، ۱۳۸۴، ص ۷۲۸). روایت مذکور نه تنها از تجسس و تفتیش در امور باطنی و پنهانی مردم نهی کرده است، بلکه «تجسس» یعنی گوش دادن به سخنان دیگران را در امور ظاهری افراد نیز نهی کرده است. در واقع، در این

روایت، نبی مکرم اسلام، نه تنها احترام به امور خصوصی و حریم خصوصی آن ها را امری لازم و ضروری دانسته است؛ بلکه افراد را از تجسس در امور ظاهری دیگران نیز نهی کرده است. در همین خصوص، در روایت دیگری از پیامبر (ص) آمده است: «لَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ، فَإِنَّهُ مَنْ تَتَّبَعَ عَوْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ تَتَّبَعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَ مَنْ تَتَّبَعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ فَضِحَهُ وَ لَوْ فِي جُوفِ بَيْتِهِ؛ از عیوب و اسرار پنهانی مؤمنان جست‌وجو نکنید؛ چراکه هر کس از عیوب مردم تجسس کند، خداوند نیز از عیوب او تجسس می‌کند و هر کس خداوند از عیوبش تجسس کند، مفتضح و بی‌آبرو خواهد شد، گرچه در گوشه خانه‌اش لغزشی کرده باشد» (سلیمان بن اشعث، ۱۴۱۰ق، ص ۲۷۲). از امام صادق (ع) روایت است که پیامبر اسلام (ص) فرمود: «لَا تَطْلُبُوا عَوْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ، فَاِنَّهُ مَنْ تَتَّبَعَ عَوْرَاتِ اَخِيهِ، تَتَّبَعَ اللَّهُ عَوْرَاتِهِ وَ مَنْ تَتَّبَعَ اللَّهُ عَوْرَاتِهِ يَفْضَحْهُ وَ لَوْ فِي جُوفِ بَيْتِهِ؛ درباره لغزش های مؤمنین، تجسس و جستجو نکنید؛ چون که هر کس لغزش های برادران مؤمن خود را پی جویی و تجسس کند، خداوند نیز لغزش های خود او را پی جویی خواهد کرد و چنین کسی را خداوند بی آبرو و رسوا خواهد ساخت، هرچند که در درون خانه اش باشد» (کلینی، ۱۳۹۰، ص ۳۵۵). بررسی و تدقیق در این روایت و دیگر روایات پیش گفته، نشان می‌دهد که تجسس در زندگی و خلوت دیگران نه تنها انذار داده شده است؛ بلکه بر حرمت تجسس در زندگی دیگران حتی اگر با انگیزه خیرخواهانه و آگاهی از تقید یا عدم تقید مردم به احکام دینی صورت گیرد، دلالت دارد.

ضرورت نهی از منکر از منظر قرآن و سنت: نهی از منکر به عنوان یکی از ضروریات دین که در قرآن و سنت اسلامی به آن‌ها اشاره شده است، راهکاری است که سایر احکام و دستورات الهی با وجود آن استوار می‌شود. نهی از منکر از زمان بعثت پیامبر مورد توجه اسلام بوده است و در آیات و روایات بسیاری بر ضرورت و وجوب اجرای آن توصیه و امر شده است. «منکر» از کلمه انکار است و عبارت از فعلی است که عقول صحیح و شرع به زشتی و قبح آن حکم می‌کند (راغب اصفهانی، ۱۳۸۳، ص ۵۰۷). بنابراین، منکر به هر فعلی گفته می‌شود که جامعه از آن ناراضی باشد و آن را قبول نکند. از همین رو، نهی از منکر عبارت از بازداشتن و نهی دیگران از انجام افعال یا داشتن صفاتی است که از جانب خداوند و عقل و شرع زشتی آن معلوم شده است، مانند شرک، نفاق، ظلم، بی‌تقوایی و نظایر آن‌ها.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل هشتم به این فریضه مهم پرداخته شده و مقرر شده است: «در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر، وظیفه‌ای همگانی و متقابل مطرح شده و به عنوان وظیفه‌ای تلقی شده که دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت دارا هستند. شرایط و حدود و کیفیت این امر را قانون معین می‌کند».

- **نهی از منکر در قرآن:** فریضه امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از احکام ضروری اسلامی در قرآن کریم، به فراخور موضوعات مختلف به صراحت مورد سفارش و تأکید قرار گرفته است. در این قسمت، به برخی از آیات قرآن کریم که در آن‌ها به نهی از منکر توسط مؤمنان امر شده است، اشاره می‌شود.

قرآن کریم، رستگاری جامعه را در گرو ترویج نهی از منکر می‌داند و این امر را نشانه بهترین جامعه می‌داند. خداوند در این خصوص می‌فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»؛ و باید از شما گروهی باشند که (مردم را) به سوی کار خیر دعوت نمایند و به کار نیک امر کنند و از کار زشت بازدارند و آن‌ها ایند که رستگارند». همچنین، خداوند می‌فرماید: «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَاَلَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»؛ آن‌ها که از فرستاده (خدا) پیامبر «امی» پیروی می‌کنند، کسی که صفاتش را در تورات و انجیلی که نزدشان است، می‌یابند و آن‌ها را به معروف دستور می‌دهد و از منکر باز می‌دارد، پاکیزه‌ها را برای آن‌ها حلال می‌شمرد، ناپاک‌ها را تحریم می‌کند و بارهای سنگین و زنجیرهایی را که بر آن‌ها بود (از دوش و گردنشان برمی‌دارد)، آن‌ها که به او ایمان آوردند و حمایت و یاری‌اش کردند و از نوری که با او نازل شده پیروی کردند، آن‌ها رستگارند». آیات فراوانی در این خصوص وجود دارد که در این خصوص می‌توان به این آیه اشاره کرد که خداوند می‌فرماید: «الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي

۱. آل عمران / ۱۰۴.

۲. اعراف / ۱۹۲.

الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ؛^۱ کسانی که هرگاه در زمین به آن‌ها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند و زکات می‌دهند و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و پایان همه کارها از آن خداست». خداوند متعال، چهار شرط را در این آیه شریفه برای آن مؤمنانی که قدرت در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد و از زیر سلطه قدرتمندان ستمگر خارج می‌شوند، معین کرده و وعده داده است که «إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ». دو شرط از چهار شرط لازم، امر به معروف و نهی از منکر است که در کنار نماز و زکات به عنوان جنبه‌های اجتماعی و تأثیرگذار در نظام‌سازی اجتماعی محسوب می‌شوند.

- نهی از منکر در سنت: در روایات هم تعبیرها و توصیفات کم نظیری از نهی از منکر شده است. امام علی (ع) می‌فرماید: تمام کارهای خوب و جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و نهی از منکر مانند آب دهانی در میان دریا است (نهج البلاغه، حکمت ۳۸) و در جایی دیگر فرموده اند: کسی که نهی از منکر کند، بینی کافران را به خاک مالیده است. در روایتی دیگر، امام تارک نهی از منکر را چون مرده‌ای بین زندگان توصیف کرده است که هیچ خیر و برکتی به دیگران نمی‌رساند. در روایتی آمده است که امام صادق (ع) فرمودند: «پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خدای عزوجل از مؤمن ضعیف که دین ندارد، ناخشنود است». پرسیدند: مؤمنی که دین ندارد کیست؟ فرمود: «آنکه نهی از منکر نمی‌کند» (کلینی، ۱۳۹۰، ص ۵۹). همان‌طور که ملاحظه می‌شود، روایت مزبور دلالت بر حرمت ترک نهی از منکر می‌کند.

تزام نهی از منکر با حقوق شهروندی: همان‌طور که عنوان شد، قرآن و سنت، به نهی از منکر به عنوان فریضة الهی و امر و جویی تأکید دارند و هم بر لزوم صیانت از حقوق شهروندان و عدم تجسس در آن امر کرده‌اند و تعرض به آن را جایز نمی‌دانند. با این حال، ممکن است در ظاهر برخی از مصادیق نهی از منکر، صیانت از حریم خصوصی را تحت الشعاع خود قرار دهد و امکان عمل کردن همزمان به این دو امر واجب میسر نباشد. در این مورد، برخی معتقدند، نهی از منکر نسبت به صیانت از حریم خصوصی افراد مقدم است و لذا دخالت در حریم خصوصی دیگران در هنگام نهی از منکر جایز است. مخالفان نیز وجوب نهی از منکر را مجوزی برای دخالت در حریم خصوصی

۱. حج / ۴۱.

شهروندان نمی‌دانند و قائل به شرایط و ضوابطی در نهی از منکر هستند که یکی از این ضوابط و محدودیت‌ها لزوم احترام به حریم خصوصی افراد است. در ادامه، به بررسی ادله موافقان و مخالفان تقدم نهی از منکر بر صیانت از حریم خصوصی پرداخته می‌شود و در نهایت، نظریه مطلوب در این خصوص ارائه خواهد شد. نکته لازم به ذکر این است که فقها، این موضوع را به صورت مستقل مورد بحث قرار نداده‌اند، با این حال از ادله نهی از منکر و احترام به حریم خصوصی، تراجم این دو امر تبیین می‌شود.

– **ادله موافقان:** بررسی کلام فقها و استدلال‌های آن‌ها نشان می‌دهد، فقهای موافق تقدم امر به معروف و نهی از منکر بر رعایت حریم خصوصی، بیشتر از «عمومات» و «اطلاقات» ادله امر به معروف و نهی از منکر استفاده می‌کنند و امر به معروف و نهی از منکر را به طور مطلق واجب می‌دانند و وجوب آن را محدود به رعایت حریم خصوصی نمی‌کنند.

۱- **اطلاق ادله:** موافقان عدم تقیید ادله‌ای که بر وجوب امر به معروف و نهی از منکر تأکید می‌کنند، انجام این فریضه را مطلقاً واجب دانسته‌اند و آن را محدود به عدم دخالت در حریم خصوصی یا صرفاً محدود به رفتارهای علنی شهروندان نکرده‌اند. در واقع، اطلاق ادله وجوب نهی از منکر، ایجاب می‌کند که نهی از منکر مطلقاً واجب باشد؛ خواه در مواردی که حرام و معروفی در حریم خصوصی ارتکاب یابد یا ترک شود و خواه در مواردی که منکر و معروفی در علن و عموم انجام گیرد یا ترک شود. لذا تا زمانی که دلیلی بر تقیید ادله وجود نداشته باشد، نمی‌توان انجام امر به معروف و نهی از منکر را محدود به رعایت حریم خصوصی کرد و باید به مقتضای ادله مبتنی بر اطلاق این امور عمل کرد. قائلان به این نظر معتقدند، در صورت فراهم بودن شرایط امر به معروف و نهی از منکر، بر هر مکلفی فرض است تا وظیفه امر به معروف و نهی از منکر را انجام دهند و شرط عدم ورود به حریم خصوصی به عنوان یکی از شرایط اجرای امر به معروف و نهی از منکر در استنادات این گروه وجود ندارد.

۲- **قاعده لطف:** قاعده لطف بیانگر این موضوع است که انسان برای پیمودن راه خدا و نیل به قرب الهی و دور شدن از مفساد، عقلاً و منطقاً نیازمند وجود راهنمایی است که مسیر راه را برای آن‌ها مشخص کنند. همچنین، حکمت ایجاب می‌کند تا امامان از سوی خداوند متعال انتصاب یابند و سازوکارهای نزدیکی بندگان به طاعات و دوری‌شان از گناه فراهم آید؛ نهی از منکر نیز در همین راستا است (حلی، بی‌تا، ص ۳۲۳). مقید کردن نهی از منکر به رعایت حریم خصوصی و مجاز دانستن ارتکاب در حریم خصوصی معارض با

این فلسفه است. براساس این استدلال، ارتکاب معصیت حتی در حریم خصوصی، انسان را از خداوند دور می‌کند. از همین رو، خداوند بر بندگان «لطف» کرده است و با وجوب نهی از منکر بر دیگران، بندگان را از ارتکاب گناه دور نگه داشته است.

برخی از اندیشمندان که از قاعده لطف به عنوان دلیل امر به معروف و نهی از منکر دفاع کرده‌اند و دامنه آن را به حریم خصوصی انسان‌ها تسری داده‌اند، می‌گویند: «خردمندان، کسی را که ناظر صحنه خودکشی دیگری است و او را باز نمی‌دارد، سرزنش می‌کنند و این تقبیح عقلایی ریشه در حکم آن‌ها به لزوم نهی از منکر دارد که انسان‌ها را نسبت به یکدیگر «مسئول» می‌داند» (خرازی، ۱۳۸۲، ص ۵۳).

۳- وجوب حفظ نظام: یکی دیگر از دلایل موافقان اجرای نهی از منکر در حریم خصوصی، «وجوب حفظ نظام» است. نهی از منکر مقدمه انجام برخی احکام واجب است؛ یکی از این امور واجب، حفظ نظام اسلامی است. عقل انسان درک می‌کند که نظم لازمه زندگی است؛ از همین رو، لازم است نظام اجتماعی در برابر عوامل تهدید کننده این نظم حفظ شود. یکی از سازوکارهای حفظ نظام اجتماعی نهی از منکر است. این فریضه به عنوان مقدمه واجب، واجب است.

امام خمینی در مورد اهمیت حفظ نظام اسلام و جایگاه آن نسبت به سایر فرایض می‌گوید: «حفظ اسلام، یک فریضه الهی است، بالاتر از تمام فرایض؛ یعنی هیچ فریضه‌ای در اسلام، بالاتر از حفظ خود اسلام نیست. اگر حفظ اسلام جزء فریضه‌های بزرگ است و بزرگ‌ترین فریضه است، بر همه ما و شما و همه ملت و همه روحانیون، حفظ این جمهوری اسلامی از اعظم فرایض است (امام خمینی، ۱۳۷۸، ص ۳۲۹). آیت‌الله مکارم شیرازی هم حفظ نظام را از واجبات قطعی دانسته است که ادله اربعه بر آن دلالت می‌کند و علت احکام دیگر است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۲ق، ص ۵۰۵).

از آثار این دیدگاه، جواز تجسس در امور خصوصی مردم به منظور شناسایی و کشف دشمنان نظام اسلامی که بر ضد اسلام و مصالح عمومی مردم فعالیت مخفی می‌کنند است؛ در حالی که علی‌الاصول مطابق با آنچه پیش‌تر نیز عنوان شد، اصولاً تجسس در حریم خصوصی مردم ممنوع است (منتظری، ۱۳۶۹، ص ۳۸۳).

- ادله مخالفان: براساس نظر مخالفان، تجسس در امور شخصی و حریم خصوصی دیگران حرام است و هیچ‌کس حق ندارد به بهانه نهی از منکر در زندگی خصوصی دیگران تجسس کند. براساس این نظر، وجوب و ضرورت انجام امر به معروف و نهی از منکر

مجوزی برای ورود به زندگی فردی اشخاص نخواهد بود. شهید مطهری نهی از منکر را در عرصه عمومی و علنی مجاز می‌داند و می‌گوید: «امر به معروف و نهی از منکر در اسلام از نظر اجرایی، شرایطی دارد. اولین شرطش، حسن نیت و اخلاص است. ما فقط در مورد منکراتی که علنی است و به آن‌ها تجاهر می‌شود، حق تعرض داریم. حق تجسس و مداخله در اموری که مربوط به زندگی خصوصی مردم است نداریم» (مطهری، ۱۳۷۷، ص ۱۹۹).

۱- تعارض با غایت نهی از منکر: براساس این نظر، همان‌طور که در آیات و روایات ذکر شد، هدف از تشریح نهی از منکر، «پاک‌سازی جامعه» از زشتی و حرکت به سوی خوبی است؛ چراکه این امر، سازوکاری نظارتی محسوب می‌شود و نوعی مراقبت عموم شهروندان بر یکدیگر، مراقبت حکومت بر مردم و نیز نظارت مردم بر حاکمان است تا با نظارت بر همدیگر، مراقب اعمال و رفتار و عملکرد خود در جامعه باشند. از همین رو، مردم وظیفه‌ای نسبت به زندگی خصوصی یکدیگر ندارند و نهی از منکر برای دخالت در زندگی خصوصی دیگران نیست (ورعی، ۱۳۹۱، ص ۹۰)؛ زیرا فرمان برداری یا نافرمانی مردم در زندگی خصوصی‌شان، به اراده و اختیار خودشان واگذار شده و خداوند در این عرصه، تنها احکام را بیان کرده است؛ اما در اجتماع علاوه بر تکالیف فوق، یک تکلیف دیگر به نام نهی از منکر نیز تشریح شده تا ضامن جلوگیری از رواج گناه در جامعه باشد؛ بنا بر این نظر، اگر انسان بدون آنکه تجسس کند، از گناه دوست یا همسایه‌اش مطلع شود، وظیفه نهی از منکر، حتی به صورت خصوصی ندارد. در این خصوص رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «انی لم اومر ان انقلب عن قلوب الناس و لا اشق بطونهم؛ من مأموریت ندارم که دل‌های مردم را بشکافم و مأمور نیستم که شکم مردم را پاره کنم». تدبر در این روایت بیانگر آن است که رسول خدا، مأموریت خود را به ظواهر حال مردم محدود می‌داند و مأمور نیست از عقاید و نیت‌های مردم تفتیش کند. تفتیش از اعمال و اقوال مخفی و عقاید و نیت مردم از حدود مأموریت آن حضرت خارج است (احمدی میانجی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۶).

۲- اطلاق ادله وجوب رعایت حریم خصوصی: با دقت در آیات قبل که دلالت بر احترام به حریم خصوصی داشت، می‌توان گفت آیات قرآن به‌طور عام دلالت بر حرمت حریم خصوصی دارد و این عمومیت، قابل تخصیص نیست.

۳- حرمت اشاعة فحشا: دلیل دیگر مخالفان دخالت در حریم خصوصی با قاعده نهی از

منکر، «دله مربوط به حرمت اشاعه فحشاء» است. به اعتقاد این افراد، اقدام به نهی از منکر و ورود به حوزه زندگی خصوصی شهروندان با این هدف، منجر به اشاعه فحشا در سطح جامعه و آشکار شدن گناهان پنهان در میان افراد جامعه می‌شود و اشاعه فحشا حرام است و بدون شک، تجسس در زندگی خصوصی مردم از مصادیق سعی و تلاش برای اشاعه فحشا است. در این خصوص، خداوند در آیه ۱۹ سوره مبارکه نور می‌فرماید: «آنان که دوست می‌دارند در میان اهل ایمان کار منکری اشاعه و شهرت یابد، آن‌ها را در دنیا و آخرت عذابی دردناک خواهد بود و خدا [فتنه‌گری و دروغشان را] می‌داند و شما نمی‌دانید». از حضرت محمد (ص) نیز نقل شده است: «من اذاع الفاحشه کمن مبتدئها؛ همانا کسی که اشاعه فحشا می‌کند، همانند کسی است که آن را به وجود آورده است» (امام خمینی، ۱۳۷۸، ص ۲۹۴).

۴- حرمت ایذاء مؤمن: یکی دیگر از ادله افرادی که قائل به ممنوعیت ورود به حریم خصوصی با نهی از منکر هستند، موضوع «حرمت ایذاء مؤمن» است. در واقع، حفظ حریم افراد جامعه در برابر حاکمان و دیگر شهروندان جامعه سبب همگرایی و همدلی میان افراد می‌شود. از این رو، اذیت و آزار مؤمنان به عنوان رفتاری زشت و مذموم تلقی می‌شود که در شرع اسلام از آن نهی شده است.

حفظ آبروی مردم، از ارزش‌های والایی در پیشگاه الهی برخوردار است تا آنجا که خداوند متعال در آیه ۳۸ سوره مبارکه حج می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ؛ خداوند از کسانی که ایمان آورده‌اند دفاع می‌کند، خداوند هیچ خیانتکار ناسپاسی را دوست ندارد». از امام جعفر صادق (ع) نقل شده است که ایشان می‌فرماید: «عَوْرَةُ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ حَرَامٌ؛ فاش کردن عیوب و رازهای یک مؤمن، بر دیگر مؤمنان حرام است». (کلینی، ۱۳۹۰، ص ۶۳). پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز در این خصوص می‌فرماید: «هر که مؤمنی را اذیت کند، همانا مرا اذیت کرده است و هر که مرا اذیت کند، همانا خداوند را اذیت کرده و هر که خداوند را اذیت کند، او در تورات و انجیل و زبور و قرآن از رحمت خدا دور است». در روایت دیگر است که «لعنت خدا و ملائکه و همه مردم بر او باد» (نوری، ۱۳۲۰ق، ص ۹۹). در مجموع، از این آیات و روایت استنباط می‌شود که هرگونه بی‌احترامی، اذیت و آزار مؤمن، در حقیقت نوعی اذیت خداوند متعال است و از سوی خداوند و پیامبر (ص) حرام شده است. از همین رو، می‌توان حرمت اذیت

و آزار مؤمن را به عنوان یکی از مبانی ممنوعیت ورود به حریم خصوصی مردم با هدف امر معروف و نهی از منکر تلقی کرد.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش، از نظر روش انجام، توصیفی-تحلیلی، از نظر هدف، کاربردی و شیوه اجرا و گردآوری اطلاعات در آن به صورت اسنادی است. در این راستا، آیات و روایات مرتبط و همچنین ادله موافقان و مخالفان «جواز ورود به حریم خصوصی افراد شهروندان با هدف نهی از منکر» با روش مطالعه تطبیقی، جمع‌آوری و تفسیر شده است.

نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش، بررسی نقش پلیس در تعارض میان رعایت حقوق شهروندی با قاعده نهی از منکر بوده است که در این خصوص، آیات، روایات، قوانین و ادله موافقان و مخالفان این دو امر مورد بررسی قرار گرفت. در قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، وظایف گوناگونی بر عهده پلیس نهاده شده است که یکی از مهم‌ترین این وظایف انجام فریضه نهی از منکر است که گاهی به‌طور صریح و کلی و گاهی به‌طور مصداقی در بند ۸ ماده ۴ ق.ن.ا.ج.ا. ذکر شده است. در اجرای این مقررۀ قانونی و جمع بین ورود به حریم خصوصی برای اجرای قاعده نهی از منکر، مخالفان و موافقانی وجود دارد. موافقان، استفاده از نهی از منکر برای ورود به حریم خصوصی را جایز و نهی از منکر را به‌طور عام واجب می‌دانند و برای آن محدودیتی نمی‌شناسند. از سوی دیگر، مخالفان، به صورت مطلق تجسس در حریم خصوصی افراد را منع می‌کنند؛ حتی اگر این تجسس با هدف نهی از منکر باشد. بنابراین، با توجه به این دیدگاه نمی‌توان به بهانه نهی از منکر، وارد حریم خصوصی افراد شد. این دو دیدگاه عکس هم هستند. حال این سؤال مطرح است که کدام دیدگاه قابل دفاع‌تر است؟

در پاسخ باید گفت، اسلام نهی از منکر را به عنوان روشی برای حفظ مصلحت و منافع جمعی و جلوگیری از انحراف جامعه قرار داده است و ورود به حریم خصوصی افراد را در هر قالب و با هر دلیلی مجاز نمی‌داند. بنابراین، با توجه به این استدلال، در صورت تعارض میان نهی از منکر با حرمت ورود به حریم خصوصی افراد، باید گفت، «ادله نهی از منکر»، «عموم ادله حرمت ورود به حریم خصوصی افراد» را تخصیص می‌زند و تنها در صورت

وجود یک «مصلحت اهم» می‌توان با هدف نهی از منکر وارد حریم خصوصی افراد شد. البته در این خصوص نیز اکتفا به حد ضرورت و رعایت مراتب در انجام نهی از منکر ضروری است. براساس این نظر، می‌توان وجود سلسله مراتب در انجام نهی از منکر را نیز توجیه کرد. در واقع، دلیل رعایت مراتب در نهی از منکر این است که اگر بتوان به طریق دیگری که دارای کم‌ترین مفسده باشد، مانع از انجام جرائم در حریم خصوصی شد، دیگر ورود به حریم خصوصی افراد جایز نیست. بر این اساس، هم مصحلت عمومی رعایت می‌شود و هم احترام به حریم خصوصی افراد لحاظ می‌شود. اما در صورت وجود مصحلتی که مهم‌تر از مصحلت رعایت حریم خصوصی افراد باشد، بنابر مفاد «قاعدهٔ تقدم اهم بر مهم»، ورود به حریم خصوصی و انجام نهی، مجاز خواهد بود. البته نکتهٔ شایان توجه آن است که کمتر مصحلتی مهم‌تر از «هتک حریم خصوصی افراد» است. بنابراین، باید گفت التزام به رعایت حریم خصوصی افراد امری واجب محسوب می‌شود و نمی‌توان به بهانهٔ نهی از منکر هرچند بزرگ و به منظور کشف جرم بزرگ و مهم، احترام به حریم زندگی شخصی افراد را نادیده گرفت.

منابع

منابع فارسی و عربی

- قرآن.
- نهج البلاغه.
- احمد ابن فارس بن زکریا، ابوالحسن (۱۴۰۴ق). معجم مقاییس اللغة (تحقیق و ضبط) (عبدالسلام محمد هارون، مترجم). قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- احمدی میانجی، علی (۱۳۸۱). اطلاعات و تحقیقات در اسلام. تهران: نشر دادگستر.
- آفنداک، خلیل (۱۳۸۵). حقوق شهروندی و توسعهٔ پایدار. مجموعهٔ مقالات همایش علمی - پژوهشی حقوق شهروندی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد ماکو.
- السان، مصطفی (۱۳۸۵). حقوق شهروندی و توسعهٔ پایدار. مجموعهٔ مقالات همایش علمی - پژوهشی حقوق شهروندی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد ماکو.
- بسیج، احمدرضا (۱۳۸۹). امر به معروف و نهی از منکر و حقوق شهروندی. فصلنامهٔ معرفت. ۱۹ (۱۵۱)، صص ۱۵-۳۰. بازیابی از: <https://bit.ly/2MhftsG>
- بگدلی، علی و علی اکبری بابوکانی، احسان (۱۳۹۶). بررسی فقهی و حقوقی ورود دولت

- به حریم خصوصی. *دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی*. ۶(۱۳)، صص ۹-۳۱. بازیابی از: <https://bit.ly/2xYK2k1>
- بهرامی، غ. (۱۳۸۸). حریم خصوصی. تهران: انتشارات انتظار (چاپ اول).
- جاوید، محمدجواد (۱۳۸۷). *نظریه نسبیت در حقوق شهروندی؛ تحلیلی مبتنی بر اطلاق در حقوق طبیعی*. تهران: نشر گرایش.
- خرازی، سیدمحسن (۱۳۷۱). *قاعده اللطف، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۱۲۰، صص ۱-۵۶* بازیابی از: <https://bit.ly/2Juyx1D>
- خزانی، احمدرضا و مرادخانی، احمد (۱۳۹۴). *زمینه‌های حقوق شهروندی در قرآن. پژوهشنامه قرآن و حدیث*. شماره ۱۷، صص ۶۷-۹۶. بازیابی از: <https://bit.ly/2HG1FV8>
- حلی، حسن بن یوسف (علامه) (بی تا). *کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد* (جلد اول). کتابخانه الکترونیکی مدرسه فقهت. بازیابی از: <http://von.ir/OBZyf>
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). *لغت‌نامه* (جلد نهم). تهران: دانشگاه تهران. انتشارات روزنه (چاپ اول).
- راعی، مسعود (۱۳۸۹). *حریم خصوصی و امر به معروف و نهی از منکر. فصلنامه حکومت اسلامی*. ۱۵(۵۶)، صص ۱۱۳-۱۳۲. بازیابی از: <https://bit.ly/2kZH2KJ>
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۸۳). *مفردات* (غلامرضا خسروی حسینی، مترجم). تهران: المکتبه المرتضویه لاحیاء آثار الجعفریه (چاپ سوم).
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۹۶). *المفردات فی غریب القرآن* (جهانگیر ولدبیگی، مترجم). تهران: انتشارات آراس.
- رحمدل، منصور (۱۳۸۴). *حق انسان بر حریم خصوصی. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*. دوره ۷۰، صص ۱۱۹-۱۴۶. بازیابی از: <https://bit.ly/2JJ7ypC>
- سلیمان بن اشعث ابوداود (۱۴۱۰ ق). *سنن ابوداود*. بیروت: انتشارات دارالفکر.
- شهباء، قلی خانی (۱۳۹۰). *مروری بر علایق نظری مرتبط با شهروندی*. مجموعه مقالات حقوق شهروندی. معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه آزاد اسلامی واحد الیگودرز.
- صادقی، ف. (۱۳۸۹). *امر به معروف و نهی از منکر و حقوق شهروندی و حریم خصوصی شهروندان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته فقه، مبانی و حقوق اسلامی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد.
- طریحی، فخر الدین (۱۳۷۵). *مجمع البحرین* (جلد سوم). تهران: انتشارات مکتبه المرتضویه.

- غمامی، سید محمدمهدی (۱۳۹۰). *حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۹۰). *اصول کافی* (جلد ۵) (حسین استاد ولی، مترجم). تهران: انتشارات دارالثقلین (چاپ اول).
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۴). *میزان الحکمه* (جلد دوم) (حمیدرضا شیخی، مترجم). قم: دارالحديث.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۴). *میزان الحکمه* (جلد دوم) (حمیدرضا شیخی، مترجم). قم: انتشارات دارالحديث.
- مدانلو، یاسمن (۱۳۸۷). تعیین مؤلفه‌های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی جهت ارائه یک چارچوب نظری مناسب. *فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی*. ۱۲۵-۱۵۱. باز یابی از: <https://bit.ly/2sMus5O>
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷). *عدل الهی (مجموعه آثار)*. تهران: انتشارات صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۲ق). *حوث فقهیه هامه*. قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع).
- منتظری، حسینعلی (۱۳۶۹). *مبانی فقهی حکومت اسلامی* (محمود صلواتی، مترجم). قم: نشر تفکر.
- منصور نژاد، محمد (۱۳۹۰). *نظام اسلامی و حریم خصوصی شهروندان*. تهران: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
- موسوی الخمینی، سید روح الله (۱۳۷۸). *صحیفه امام* (جلد ۱۵). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- نوری، میرزا حسین (۱۳۲۰ق). *مستدرک الوسائل* (جلد ۹). قم: انتشارات مؤسسه آل البيت (ع).
- ورعی، سید جواد (۱۳۹۱). *امر به معروف و نهی از منکر و گناهان پنهان و آشکار*. فصلنامه حکومت اسلامی. ۱۷ (۷)، صص ۸۱-۱۰۴ باز یابی از: <https://bit.ly/2sMus5O>

منابع انگلیسی

- Guido, Alpa (1998). *Protection of privacy in italian law*. carlendon press oxford.

